

К. А. КОНДРАТЬЄВА

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ТВАРИНИЦЬКИХ КОМПЛЕКСІВ В УКРАЇНІ

Аналізується законодавство України щодо забезпечення екологічної безпеки в діяльності тваринницьких комплексів. Досліджено дві групи нормативних вимог: щодо розміщення тваринницьких комплексів та щодо поводження з відходами їх виробництв. Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення законодавства України у даній галузі.

Ключові слова: екологічна безпека, тваринницький комплекс, птицеводство, санітарно-захисна зона, об'єкт підвищеної екологічної небезпеки.

Анализируется законодательство Украины относительно обеспечения экологической безопасности в деятельности животноводческих комплексов. Исследованы две группы нормативных требований: относительно размещения животноводческих комплексов и обращения с отходами их производств. Предложены рекомендации относительно совершенствования действующего законодательства Украины в данной отрасли.

Ключевые слова: экологическая безопасность, животноводческий комплекс, птицеводство, санитарно-защитная зона, объект повышенной экологической опасности.

The article considers the Ukrainian legislation in the sphere of providing environmental safety of livestock complexes. There are investigated two groups of legal regulations: in the sphere of location of livestock facilities and in the sphere of waste management of livestock complexes. The author proposes the recommendations of improvement the Ukrainian legislation in this sphere.

Key words: environmental safety, livestock complexes, poultry keeping, sanitary protection zone, the object of heightened ecological danger.

Сільське господарство несе у собі значну екологічну небезпеку. Так, із розвитком тваринництва збільшуються кількість та розміри тваринницьких комплексів, які забруднюють довкілля та справляють негативний вплив на життя і здоров'я людини. Основними причинами забруднення ґрунтів і водних ресурсів тваринницькими підприємствами є, як правило, неналежна експлуатація їх очисних споруд та вживання гігієнічно необґрунтованих (найчастіше у бік завищення) норм навантажень гнійних стоків на одиницю земельної площі. Найбільшою мірою забруднення навколишнього середовища відбувається в результаті попадання до нього відходів з відкритих годівельних майданчиків, які зі стоками несуться у водойми (річки, струмки, озера) та потрапляють у ґрунт. Американські вчені встановили, що в штаті Небраска протягом 203-денної відгодівлі тварин, близько 60% азоту з гною видалялося під час очищення майданчиків і вивезення гною, а решта 40% – змивалися дощовою і талою водами та потрапляли в ґрунт у вигляді нітратів, аміаку й органічних сполук¹, що призвело до різкого зниження вмісту розчиненого кисню у водоймах, появи гнильних запахів, темно-бурого забарвлення води, евтрофікації.

Особливість діяльності тваринницьких і птицеводських підприємств полягає в тому, що обов'язковим компонентом навколишнього середовища на них є газові домішки, обумовлені життєдіяльністю тварин, а також процесами еволюції екс-

крементів та інших органічних речовин (кормів тощо). Крім того, за даними досліджень, у повітрі пташників знаходиться велика кількість мікроорганізмів, яка сягає 1 млн. мікробних тіл на кубометр², причому значну їх частину складають кишкова паличка, сальмонела та стафілокок³. Зрозуміло, що такий стан атмосферного повітря не може не впливати на здоров'я та санітарно-побутові умови проживання людей в районах розміщення цих підприємств.

Внаслідок масштабності негативного впливу тваринницьких комплексів на навколишнє середовище, життя і здоров'я людей, проблема забезпечення екологічної безпеки у даній сфері привертає увагу представників різних галузей знань. Так, медичну та екологічну складову цього питання досліджують І.С. Кіреєва, А.М. Колосов, Д.П. Нікітін, Г.Л. Тишкевич, К.Д. Фещенко, О.І. Шапоренко та В.В. Шкуро. Особливості правового регулювання у зазначеній галузі розкриті в роботах Х.І. Ісакова, О.С. Колбасова, Л.Ф. Усманової, Ю.С. Шемшученка та ін. Але, незважаючи на наявність окремих праць, комплексного аналізу правового регулювання забезпечення екологічної безпеки в діяльності тваринницьких комплексів в Україні досі проведено не було. З огляду на викладене, метою нашого дослідження є всебічний аналіз правового регулювання забезпечення екологічної безпеки в діяльності тваринницьких комплексів та внесення пропозицій по його вдосконаленню.

Беручи до уваги раніше наведені загрози для навколишнього середовища, життя і здоров'я людини, на нашу думку, доцільно виокремити наступні напрями правового регулювання у досліджуваній галузі: встановлення вимог до розміщення тваринницьких комплексів та вимог у сфері поводження з відходами їх виробництва.

Загальні правила забезпечення екологічної безпеки при розташуванні тваринницьких будівель і споруд визначені у статті 51 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁴, яка встановлює, що при розміщенні діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів повинна забезпечуватися екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація та знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони довкілля і здоров'я людей.

Розділ, присвячений охороні навколишнього середовища у досліджуваній галузі, міститься й у державних будівельних нормах України «Будинки і споруди для тваринництва» ДБН В.2.2-1-95⁵, затверджених наказом Держкоммістобудування України від 27 січня 1995 р. № 17. Ними визначено, що при розробці проєктів будівель і споруд для тваринницьких підприємств повинні передбачатися заходи з раціонального використання природних ресурсів, охорони атмосферного повітря, водних об'єктів та ґрунту від забруднення, захисту від шуму, вібрації, електричних та магнітних полів, забезпечення радіаційної безпеки та санітарного очищення території. Весь комплекс заходів повинен бути спрямований на дотримання норм гранично допустимих викидів хімічних та біологічних речовин в атмосферу, ґрунт, поверхневі і підземні води, продукти харчування, а також на дотримання встановлених захисних зон від підприємств чи окремих будівель до сільбищної частини сільських та міських поселень. Крім того, даним актом закріплено необхідність враховувати при виборі місць для будівництва тварин-

ницьких підприємств або окремих їх будівель і споруд фоновий вміст в навколишньому середовищі хімічних і біологічних компонентів, особливо тих, які можуть негативно впливати на санітарний стан цього середовища, здоров'я людей і тварин.

У тісному зв'язку з екологічними перебувають і вимоги у сфері забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення. Зокрема, Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»⁶ від 24 лютого 1994 р. визначає гігієнічні вимоги до стану атмосферного повітря, а також заходи, спрямовані на забезпечення права громадян на безпечні для життя і здоров'я харчові продукти, навколишнє природне середовище, умови побуту та відпочинку.

Наведені вимоги деталізовані у санітарних нормах і правилах. Так, 30 червня 1989 р. були затверджені «Санітарні правила та норми розміщення, влаштування та експлуатації малих ферм для утримання тварин (худоби, птахів, тварин) у населених пунктах Української РСР»⁷ СанПіН № 5.02.12/н. У них дано визначення малої тваринницької ферми та встановлені характеристики, яким повинна відповідати земельна ділянка для її розміщення. Зважаючи на те, що створення санітарно-захисних зон є основним способом захисту населення від несприятливого впливу тваринницького комплексу, окрема частина названого акту присвячена врегулюванню їх мінімальних розмірів.

Розміри санітарно-захисних зон між тваринницькими підприємствами та сільбищною територією населених пунктів визначаються також «Державними санітарними правилами планування та забудови населених пунктів»⁸, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19 червня 1996 р. № 173. Але, на нашу думку, даний акт містить ряд неточностей. Так, санітарно-захисні зони встановлено для свинокомплексів, поголів'ям до 12 тис., до 24 тис. та на 54 тис. і більше голів на рік. Неврегульованими, з незрозумілих причин, залишилися розміри санітарно-захисних зон для комплексів із поголів'ям від 24 до 54 тис. голів. Схожа ситуація має місце і щодо свинарських ферм, вівцеферм, кролеферм та птахівничих ферм: санітарно-захисні зони встановлені для комплексів з чітко визначеною кількістю голів (наприклад, вівцеферми на 50 голів – 25 м, на 75 голів – 50 м тощо). За таких умов, не врегульованим є розмір санітарної зони для підприємств з іншою кількістю тварин.

Викладене, на нашу думку, вказує на необхідність внесення змін у відповідний розділ цих санітарних правил, які б усунули виявлені недоліки.

Водночас, на практиці прослідковується тенденція скорочення розмірів санітарно-захисних зон. Це пояснюється намаганням підприємців використовувати під розміщення тваринницьких комплексів території колишніх сільських товарних ферм, сільськогосподарських підприємств різного профілю, токів, об'єктів обслуговування сільськогосподарської техніки з наявними інженерними комунікаціями, що територіально розташовані в межах населених пунктів сільської місцевості з одного боку, та неконтрольованим розширенням території житлової забудови в межах сільських населених пунктів – з іншого. Тобто, склалася ситуація, за якої державні органи дозволяють розміщення тваринницьких і птахівничих комплексів з порушенням вимог чинного законодавства. При цьому вони керуються максимально дозволеними рівнями забруднення довкілля на межі сільбищної території.

Враховуючи наведене, з метою удосконалення правового регулювання, вва-

жаємо за доцільне скасувати для підприємств, що будуються або модернізуються, нормативно визначені розміри санітарно-захисних зон, встановлюючи їх індивідуально під час розроблення проектної документації з урахуванням прогнозованих рівнів забруднення навколишнього середовища.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. №554⁹ тваринницькі комплекси, продуктивністю більш як п'ять тисяч голів та птахофабрики, віднесені до об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Таким чином, на них поширюються вимоги законодавства про об'єкти підвищеної небезпеки: суб'єкт господарської діяльності, який планує будівництво або реконструкцію об'єкта підвищеної небезпеки, зобов'язаний одержати дозвіл на його будівництво, а проекти на будівництво і реконструкцію таких об'єктів підлягають обов'язковій державній екологічній експертизі. Крім того, такі об'єкти повинні бути ідентифіковані, мати декларацію безпеки та плани локалізації і ліквідації аварій; суб'єкт господарської діяльності, а також підприємства, установи, організації, що експлуатують такі об'єкти, повинні застрахувати свою відповідальність за шкоду, яка може бути заподіяна аваріями на них¹⁰.

З тексту наведеної постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. «Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» незрозумілим залишається те, на яких саме тварин поширюється вимога про продуктивність більш як п'ять тисяч голів. Виходячи з того, що статус об'єкта, що становить підвищену екологічну небезпеку покладає значну кількість зобов'язань на його власників, вважаємо за необхідне внести до вищезазначеного акту зміни, які б усунули наявну на сьогодні невизначеність, чітко встановивши види тварин, на які він поширює свою дію.

Загальні вимоги щодо поводження з відходами, які виникають в результаті діяльності тваринницьких комплексів, визначає Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до якого власники відходів повинні вживати ефективні заходи для зменшення обсягів їх утворення, а також утилізації та знешкодження. Розміщення відходів дозволяється лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими радами територіях у межах встановлених лімітів з додержанням санітарних і екологічних норм способом, що забезпечує можливість їх подальшого використання як вторинної сировини і безпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

Законом України «Про відходи»¹¹ від 5 березня 1998 р. встановлено права та обов'язки суб'єктів господарювання щодо поводження з відходами, чільне місце серед яких займають обов'язок недопущення зберігання та видалення відходів у несанкціонованих місцях чи об'єктах, здійснення контролю за станом місць чи об'єктів розміщення власних відходів, відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, здоров'ю та майну громадян, підприємствам, установам та організаціям внаслідок порушення встановлених правил поводження з відходами та ін.

Спеціальні правила у сфері поводження з сільськогосподарськими відходами на тваринницьких комплексах передбачені ДБН В.2.2-1-95 «Будівлі і споруди для тваринництва», а також СанПіН № 5.02.12/н «Розміщення, влаштування та експлуатація малих ферм для утримання тварин (худоби, птахів, тварин) у населених пунктах Української РСР».

Так, СанПіН № 5.02.12/н визначають допустиму річну кількість гною, поря-

док його видалення, зберігання та вимоги до утилізації. ДБН 2.2-1-95 встановлює обов'язок власників вживати заходи по попередженню забруднення навколишнього середовища, особливо водних джерел, біогенними елементами, патогенною мікрофлорою, личинками та яйцями гельмінтів, шкідливими хімічними речовинами, які містяться у виробничих стоках підприємств. Зазначено, що вибір земельної ділянки для утилізації гною і посліду повинен здійснюватися одночасно з вибором майданчика для будівництва, а її площа повинна визначатися з урахуванням маси та вигляду відходів, допустимих навантажень, ґрунтово-кліматичних та інших умов.

Досить значною прогалиною в законодавстві України у досліджуваній сфері, на нашу думку, є відсутність нормативно визначених допустимих рівнів вмісту мікрофлори та вірусів в повітрі зони житлової забудови, та, як наслідок, відсутність вимоги щодо контролю рівнів викидів мікрофлори та вірусів з тваринницьких і птахівницьких комплексів.

Таким чином, незважаючи на наявність низки норм, у системі правового регулювання забезпечення екологічної безпеки, в діяльності тваринницьких комплексів все ще наявні суттєві недоліки. У зв'язку із цим, з метою вдосконалення правового регулювання, на нашу думку, необхідно здійснити наступні кроки:

- скасувати для тваринницьких підприємств, що будуються або модернізуються, нормативно визначені розміри санітарно-захисних зон, встановлюючи їх індивідуально під час розроблення проектної документації з урахуванням прогнозованих рівнів забруднення навколишнього середовища;

- внести зміни до «Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів», якими усунути прогалини у визначенні розмірів санітарно-захисних зон для вже існуючих тваринницьких комплексів;

- внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», чітко встановивши види тварин, на які вона поширює свою дію;

- доповнити Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» вимогою щодо обов'язкового контролю прогнозованого та поточного рівнів викидів мікрофлори та вірусів з тваринницьких комплексів, який має здійснюватися як їх власниками, так і уповноваженими державними органами;

- визначити допустимі рівні вмісту мікрофлори та вірусів в повітрі зони житлової забудови.

1. *Крупные животноводческие комплексы и окружающая среда (гигиенические аспекты)* / Под ред. Д.П. Никитина. – М.: Медицина, 1980. – С. 44. 2. *Савостьянова К.В., Мельник В.О.* Зниження мікробного забруднення повітря в пташниках для утримання курей-несучок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avian.org.ua/data/statti/melnik-mikrob.htm> 3. *Мельник О.В.* Бактеріальне забруднення повітря птахівничих приміщень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.btsau.kiev.ua/files/list/edition/ed_ixtprmyfref.pdf 4. *Закон України* «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. 5. *Державні будівельні норми України* «Будинки і споруди для тваринництва» ДБН В.2.2-1-95 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.budinfo.com.ua/dbn/91.htm> 6. *Закон України* «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р. № 4004-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 27. – Ст. 218. 7. *Санітарні правила та норми розміщення, влаштування та експлуатації малих ферм для*

утримання тварин (худоби, птахів, тварин) у населених пунктах Української РСР СанПіН № 5.02.12/н [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.budinfo.org.ua/doc/1303259.jsp> **8. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=51869> **9. Постанова** Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554 Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку // Урядовий кур'єр. – 1995. – № 131. **10. Закон** України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року № 2245-III // ВВР України. – 2001. – № 15. – Ст. 73. **11. Закон** України «Про відходи» від 05.03.1998 № 187 // ВВР України. – 1998. – № 36-37. – Ст. 242.